

RZYMSKIE PRAWO PRYWATNE

Zarys wykładu

Marek Kuryłowicz, Adam Wiliński

SERIA AKADEMICKA

6. WYDANIE ZMIENIONE I UZUPEŁNIONE

Wolters Kluwer

RZYMSKIE PRAWO PRYWATNE

Zarys wykładu

Marek Kuryłowicz, Adam Wiliński

Zamów książkę w księgarni internetowej

proinfo.pl
księgarnia internetowa

SERIA AKADEMICKA

6. WYDANIE ZMIENIONE I UZUPEŁNIONE

Wydawca
Agata Jędrasik

Redaktor prowadzący
Grażyna Polkowska-Nowak

Łamanie
Wolters Kluwer

Ta książka jest wspólnym dziełem twórcy i wydawcy. Prosimy, byś przestrzegał przysługujących im praw. Książkę możesz udostępnić osobom bliskim lub osobiście znanym, ale nie publikuj jej w internecie. Jeśli cytujesz fragmenty, nie zmieniaj ich treści i koniecznie zaznacz, czyje to dzieło. A jeśli musisz skopiować część, rób to jedynie na użytek osobisty.

prawolubni

SZANUJMY PRAWO I WŁASNOŚĆ
Więcej na www.legalnakultura.pl
POLSKA IZBA KSIĄŻKI

© Copyright by
Wolters Kluwer SA, 2016

ISBN: 978-83-8092-178-8
6. wydanie zmienione i uzupełnione

Dział Praw Autorskich
01-208 Warszawa, ul. Przyokopowa 33
tel. 22 535 82 19
e-mail: ksiazki@wolterskluwer.pl

www.wolterskluwer.pl
księgarnia internetowa www.profinfo.pl

SPIS TREŚCI

Wstęp	17
Stosowane skróty	19
Rozdział pierwszy	
Pojęcie, podziały i systematyka prawa rzymskiego	21
§ 1. Pojęcie i znaczenie prawa rzymskiego	21
1. Prawo rzymskie	21
2. Rzymskie pojęcie prawa i sprawiedliwości	23
§ 2. Podziały prawa	24
1. Prawo publiczne i prywatne	24
2. <i>Ius civile</i> i <i>ius gentium</i>	25
3. <i>Ius naturale</i>	26
4. <i>Ius honorarium</i>	27
§ 3. Systematyka prawa rzymskiego	28
1. Systematyka według Instytucji	28
2. Systematyka pandektowa	28
3. Zakres i układ podręcznika	29
Rozdział drugi	
Historia źródeł prawa rzymskiego	30
§ 4. Okresy historycznego rozwoju państwa i prawa rzymskiego	30
1. Ustrój państwa rzymskiego w rozwoju historycznym	30
2. Periodyzacja rzymskiego prawa prywatnego	31
§ 5. Magistratury rzymskie	32
1. Określenie i klasyfikacja	32
2. Poszczególne magistratury	33
§ 6. Źródła prawa rzymskiego	34
1. Źródła poznania	34
2. Źródła tworzenia prawa rzymskiego	35
§ 7. Okres prawa archaicznego	36
1. Początki prawa w czasach królewskich	36
2. Ustawa XII tablic	37
3. Jurysprudencja kapłańska i <i>leges rogatae</i>	38
§ 8. Okres rozwoju i prawa przedklasycznego	39
1. Prawo przedklasyczne późnej republiki	39

2.	Pretor i prawo pretorskie	39
3.	Jurysprudencja świecka	41
4.	Ustawodawstwo	42
§ 9.	Prawo klasyczne	42
1.	Źródła prawa klasycznego	42
2.	Ustawy (<i>leges</i>) i uchwały senatu (<i>senatus consulta</i>)	42
3.	Kodyfikacja edyktu pretorskiego	43
4.	Konstytucje cesarskie	44
5.	Jurysprudencja klasyczna	45
§ 10.	Okres schyłkowy (prawo poklasyczne)	47
1.	Charakterystyka prawa poklasycznego	47
2.	Ustawy cesarskie i zbiory prawa	48
§ 11.	Kodyfikacja justyniańska	50
1.	Plany kodyfikacyjne	50
2.	Prace nad kodyfikacją i jej części (Kodeks, Digesta, Instytucje)	50
3.	Nowele i <i>Corpus Iuris Civilis</i>	52
§ 12.	Rzymskie prawo prywatne w średniowieczu i czasach nowożytnych	52
1.	Prawo rzymsko-bizantyńskie	52
2.	Glosatorzy i komentatorzy	53
3.	Recepcja prawa rzymskiego	55
4.	Romanistyczna rodzina prawa	56
5.	Prawo rzymskie jako podstawa europejskiej kultury prawnej	58
6.	Prawo rzymskie w Polsce	59

Rozdział trzeci

Rzymski proces cywilny	62
§ 13. Ogólna charakterystyka i rozwój historyczny	62
1. Postępowanie cywilne	62
2. Stadia procesowe	63
3. Inne rodzaje ochrony praw prywatnych	64
4. <i>Actio</i>	65
§ 14. Postępowanie zwyczajne (do czasów dominatu)	65
1. Magistratury jurysdykcyjne	65
2. Sędzia i sądy	66
3. Jurysdykcja i kognicja	66
4. Właściwość sądu	67
§ 15. Strony procesowe	68
1. Powód i pozwany	68
2. Zdolność sądowa (procesowa)	68
3. Legitymacja procesowa	68
4. Zastępstwo procesowe	69
§ 16. Postępowanie legisakcyjne	69
1. Charakterystyka i rodzaje legisakcji	69
2. Przebieg postępowania	70
§ 17. Postępowanie formułkowe	71
1. Geneza i cechy charakterystyczne	71

§ 18.	Postępowanie formułkowe w stadium <i>in iure</i>	72
1.	Pozwanie (<i>in ius vocatio</i>)	72
2.	<i>Editio</i> i <i>postulatio actionis</i>	72
3.	Pozycja pozwanego	73
4.	<i>Litis contestatio</i>	74
§ 19.	Postępowanie <i>apud iudicem</i>	75
1.	Postępowanie dowodowe	75
2.	Wyrok i jego prawomocność	75
§ 20.	Postępowanie egzekucyjne w procesie formułkowym	76
1.	Pojęcie i podstawy egzekucji	76
2.	Rodzaje egzekucji	77
§ 21.	Formułka procesowa, rodzaje skarg i ekscpcji	77
1.	Formułka procesowa i jej części	77
2.	<i>Praescriptio</i> i <i>exceptio</i>	78
3.	<i>Actiones in rem</i> oraz <i>in personam</i>	78
4.	Skargi cywilne i pretorskie	79
5.	<i>Actiones stricti iuris</i> i <i>bonae fidei</i>	79
6.	Inne rodzaje skarg	80
§ 22.	Ochrona pozaprocessowa	81
1.	Środki ochrony pozaprocessowej	81
2.	Interdykty	81
3.	<i>Restitutio in integrum</i>	82
§ 23.	Proces kognicyjny	83
1.	Organizacja sądownictwa za dominatu	83
2.	Ogólna charakterystyka procesu kognicyjnego	83
3.	Przebieg postępowania	84
4.	Apelacja	86
5.	Egzekucja	87

Rozdział czwarty

Prawo osobowe	88
§ 24. Zdolność prawna	88
1. Pojęcie, początek i koniec zdolności prawnej	88
2. Status i kategorie osób fizycznych	89
3. Zakres zdolności prawnej	90
4. <i>Capitis deminutio</i>	91
5. <i>Postliminium</i>	91
§ 25. Niewolnicy	91
1. Powstanie niewoli	91
2. Sytuacja prawna i społeczna niewolnika	92
3. Zgaśnięcie niewoli	94
§ 26. Wolnourodzeni mieszkańcy państwa rzymskiego	96
1. Obywatele rzymscy	96
2. <i>Latini</i>	96
3. <i>Peregrini</i>	97

§ 27.	Wyzwoleńcy	97
1.	Sytuacja prawna wyzwoleńców	97
2.	Prawo patronatu	98
§ 28.	Stany pośrednie ograniczenia wolności (półwolni)	98
1.	Pojęcie i rodzaje	98
2.	Klienci	99
3.	Koloni	99
4.	<i>Mancipio dati</i>	100
5.	Inne kategorie półwolnych	100
§ 29.	Osoby <i>sui iuris</i> i <i>alieni iuris</i>	101
1.	<i>Sui iuris</i>	101
2.	<i>Alieni iuris</i>	101
§ 30.	Umnieszczenie czci obywatelskiej	101
1.	Infamia	101
2.	<i>Turpitude</i> i nota cenzorska	102
§ 31.	Osoby prawne	103
1.	Pojęcie	103
2.	Osoby prawne w państwie rzymskim	103
3.	Osoba prawna według prawa rzymskiego	104
§ 32.	Zdolność do czynności prawnych	105
1.	Pojęcie i zakres	105
2.	Wiek a zdolność do czynności prawnych	106
3.	Pozostałe ograniczenia	107
4.	Odpowiedzialność za czyny bezprawne	108
§ 33.	Pojęcie i rodzaje czynności prawnych	108
1.	Zdarzenia prawne	108
2.	Czynność prawna i oświadczenie woli	109
3.	Rodzaje czynności prawnych	109
4.	Forma czynności prawnych	111
5.	Ważność i nieważność czynności prawnych	112
§ 34.	Wady oświadczenia woli	113
1.	Pojęcie i klasyfikacja	113
2.	Oświadczenie nie na serio i pozorność czynności prawnej	113
3.	Błąd	114
4.	<i>Metus</i> i <i>dolus</i>	115
§ 35.	Treść i skutki czynności prawnych	116
1.	Składniki treści czynności prawnej	116
2.	Termin (<i>dies</i>)	117
3.	Warunek (<i>condicio</i>)	118
4.	Polecenie	119
5.	Sposoby nabycia praw podmiotowych	119
§ 36.	Zastępstwo przy czynnościach prawnych	120
1.	Pojęcie i rodzaje	120
2.	Zastępstwo według prawa rzymskiego	121

Rozdział piąty

Prawo rodzinne	122
§ 37. Rodzina rzymska	122
1. Prawo rodzinne i prawo rodzinne	122
2. Rodzina agnacyjna i kognacyjna	122
3. <i>Pater familias</i>	124
4. Pozycja prawna osób <i>alieni iuris</i>	124
5. Sytuacja majątkowa <i>fili familias</i>	125
6. <i>Gentiles</i>	126
§ 38. Małżeństwo rzymskie	126
1. Pojęcie i przesłanki	126
2. Ustawodawstwo małżeńskie cesarza Augusta	128
§ 39. Zawarcie i rozwiązywanie małżeństwa	129
1. Zaręczyny	129
2. Zawarcie małżeństwa	130
3. Rozwiązywanie małżeństwa	130
4. <i>Conventio in manum</i>	131
§ 40. Skutki prawne małżeństwa	132
1. Skutki osobowe	132
2. Skutki majątkowe	132
3. Posag	132
4. Darowizny między małżonkami	133
§ 41. Związki podobne do małżeństwa i pozamałżeńskie	133
1. Konkubinat	133
2. <i>Matrimonium iuris gentium</i>	134
3. Inne związki oraz dzieci pozamałżeńskie	134
§ 42. Władza ojcowska (<i>patria potestas</i>)	135
1. Powstanie władzy ojcowskiej	135
2. Domniemanie ojcostwa	135
3. <i>Adoptio</i>	136
4. <i>Legitimatō</i>	137
5. Treść władzy ojcowskiej	137
6. Zgaśnięcie władzy ojcowskiej	138
§ 43. Opieka i kuratela	139
1. Pojęcia i rodzaje	139
2. Opieka nad dziećmi i niedojrzałymi	140
3. Opieka nad kobietami	140
4. Kuratela	141

Rozdział szósty

Prawo spadkowe	142
§ 44. Charakterystyka ogólna	142
1. Rozwój historyczny rzymskiego prawa spadkowego	142
2. Dziedziczenie i spadek	143
3. Powołanie do spadku i rodzaje dziedziczenia	144

	4. Powołanie, przyjęcie i nabycie spadku	145
§ 45.	Pojęcie i formy rzymskiego testamentu	146
	1. Pojęcie testamentu	146
	2. Formy testamentu	147
	3. Kodycył	148
§ 46.	Zdolność testowania i dziedziczenia z testamentu	149
	1. Sporządzenie testamentu	149
	2. Spadkobiercy testamentowi	149
	3. <i>Incapacitas</i> i <i>indignitas</i>	150
	4. Nieważność i odwołanie testamentu	150
§ 47.	Treść testamentu	151
	1. Ustanowienie spadkobiercy	151
	2. Podstawienie dziedzica (substytucja)	152
	3. Inne postanowienia oraz wykładnia testamentu	153
§ 48.	Dziedziczenie beztestamentowe	153
	1. Pojęcie i rozwój historyczny	153
	2. Cywilne dziedziczenie beztestamentowe według ustawy XII tablic	154
	3. Dziedziczenie beztestamentowe według prawa pretorskiego	154
	4. <i>Senatus consulta Tertullianum</i> i <i>Orphitianum</i>	155
	5. Dziedziczenie beztestamentowe wedle Nowel Justyniańskich	155
§ 49.	Dziedziczenie przeciwtestamentowe	156
	1. Pojęcie i funkcja	156
	2. Dziedziczenie przeciwtestamentowe według <i>ius civile</i>	157
	3. Pogrobowiec (<i>postumus</i>)	157
	4. Zmiany w prawie pretorskim	157
	5. <i>Querela inofficiosi testamenti</i>	158
	6. Zachowek	159
	7. Dziedziczenie przeciwtestamentowe w prawie justyniańskim	159
§ 50.	Przyjęcie i odrzucenie spadku	160
	1. Sposoby przyjęcia spadku	160
	2. Spadek leżący (<i>hereditas iacens</i>)	160
	3. Transmisja powołania	161
	4. Odrzucenie spadku	161
§ 51.	Nabycie spadku i jego skutki	162
	1. Nabycie spadku	162
	2. Odpowiedzialność za długi spadkowe	162
	3. Ochrona prawna spadkobiercy	163
§ 52.	Nabycie spadku przez kilku spadkobierców	163
	1. Współdziedziczenie	163
	2. Prawo przyrostu	164
	3. Zaliczenie na dział spadkowy (<i>collatio bonorum</i>)	164
§ 53.	Zapisy	165
	1. Pojęcie i rodzaje	165
	2. Rodzaje legatów	165
	3. <i>Lex Falcidia</i> i kwarta falcydyjska	166

4. Fideikomis uniwersalny	166
§ 54. <i>Mortis causa capio</i>	167

Rozdział siódmy

Prawo rzeczowe	168
§ 55. Pojęcie i rodzaje rzeczy	168
1. Pojęcie rzeczy	168
2. Rzeczy pojedyncze, złożone i zbiorowe	170
3. <i>Res Mancipi</i> i <i>nec Mancipi</i>	171
4. Nieruchomości i ruchomości	171
5. <i>Genus</i> i <i>species</i>	172
6. Rzeczy podzielne i niepodzielne	172
7. Rzeczy zużywalne i nieużywalne	172
8. Pożytki i przynależności	173
§ 56. Rodzaje władztwa nad rzeczami	173
1. Władztwo faktyczne i prawne	173
2. Prawa rzeczowe	174
§ 57. Pojęcie i rozwój historyczny posiadania	175
1. Pojęcie	175
2. Rozwój historyczny posiadania	175
§ 58. Rodzaje posiadania	176
1. Posiadanie a dzierżenie	176
2. <i>Possessio ad interdicta</i> oraz <i>possessio ad usucapionem</i>	176
3. <i>Possessio iusta</i> oraz <i>possessio iniusta</i>	177
4. Posiadanie w dobrej i złej wierze	177
5. Posiadanie wadliwe a niewadliwe	177
§ 59. Nabycie i utrata posiadania	178
1. Nabycie <i>corpus</i>	178
2. <i>Animus</i> przy nabyciu posiadania	179
3. Utrata posiadania	180
§ 60. Ochrona posesoryjna	180
1. Pojęcie i zakres	180
2. Interdykty <i>retinendae possessionis</i>	181
3. Interdykty <i>recuperandae possessionis</i>	181
4. <i>Quasi possessio (possessio iuris)</i>	182
§ 61. Rzymska własność prywatna	182
1. Rozwój historyczny pojęcia i stosunków własności rzymskiej	182
2. Pojęcie prawa własności	183
3. Ograniczenia prawa własności	184
4. Zakres i treść prawa własności	185
§ 62. Rodzaje własności	186
1. Własność kwirytarna	186
2. Własność bonitarna (pretorska)	186
3. Własność peregrynów	187
4. Własność na gruntach prowincjonalnych	187
5. Współwłasność	188

§ 63.	Nabycie własności	189
1.	Podział sposobów nabycia własności	189
2.	Pochodne i pierwotne nabycie własności	189
§ 64.	Pochodne sposoby nabycia własności	190
1.	Mancypacja	190
2.	<i>In iure cessio</i>	190
3.	Tradycja	191
§ 65.	Pierwotne sposoby nabycia własności	192
1.	Zawłaszczenie i nabycie skarbu	192
2.	Akcesja	192
3.	Specyfikacja (przetworzenie rzeczy)	194
4.	Nabycie własności na pożytkach	195
5.	Zasiedzenie	195
§ 66.	Ochrona własności	197
1.	Środki ochrony własności	197
2.	Skarga windykacyjna	198
3.	Skarga negatoryjna	199
4.	Ochrona pretorska i <i>actio Publiciana</i>	200
§ 67.	Prawa rzeczowe ograniczone	200
1.	Pojęcie	200
2.	Rodzaje	201
§ 68.	Służebności	201
1.	Pojęcie i zasady	201
2.	Służebności gruntowe	202
3.	Służebności osobiste. <i>Ususfructus</i> (użytkowanie)	203
4.	Nabycie, zgaśnięcie i ochrona służebności	204
§ 69.	Pojęcie i rodzaje prawa zastawu	205
1.	Pojęcie	205
2.	Rozwój historyczny	205
3.	Rodzaje zastawu (<i>pignus</i> i <i>hypotheca</i>)	206
§ 70.	Przedmiot i treść prawa zastawu	207
1.	Przedmiot zastawu	207
2.	Treść prawa zastawu	207
3.	Kilka zastawów na jednej rzeczy	208
4.	Zgaśnięcie zastawu i jego ochrona	208
§ 71.	Emfiteuza i <i>superficies</i>	209
1.	Emfiteuza jako wieczysta dzierżawa	209
2.	<i>Superficies</i>	210

Rozdział ósmy

Zobowiązania	211
§ 72.	Charakterystyka i rozwój historyczny zobowiązań
1.	Definicje źródłowe
2.	Pojęcie zobowiązania
3.	Świadczenie
4.	Dług i odpowiedzialność

§ 73.	Źródła zobowiązań	214
1.	Czynności niedozwolone i dozwolone	214
2.	Późniejsze źródła zobowiązań	214
§ 74.	Podziały zobowiązań	215
1.	Zobowiązania kontraktowe i deliktowe	215
2.	Zobowiązania jednostronnie i dwustronnie zobowiązujące	216
3.	Zobowiązania <i>stricti iuris</i> i <i>bonae fidei</i>	216
4.	Zobowiązania cywilne i naturalne	217
§ 75.	Wielość podmiotów zobowiązania	218
1.	Wierzytelności i długi podzielne	218
2.	Zobowiązania solidarne	219
3.	Zobowiązania kumulatywne	220
§ 76.	Zmiana podmiotu zobowiązania	221
1.	Zmiana wierzyciela i dłużnika w prawie rzymskim	221
2.	Przelew wierzytelności (cesja)	221
§ 77.	Podział zobowiązań ze względu na przedmiot	222
1.	Zobowiązania z przedmiotem świadczenia oznaczonym co do gatunku (<i>in genere</i>) lub co do tożsamości (<i>in specie</i>)	222
2.	Zobowiązania pieniężne	222
3.	Odsetki	223
4.	Zobowiązania przemienne (alternatywne)	224
5.	Upoważnienie przemienne	224
6.	Zobowiązania podzielne i niepodzielne	225
§ 78.	Odpowiedzialność za niewykonanie zobowiązania	225
1.	Przesłanki odpowiedzialności	225
2.	Wina (<i>culpa</i>)	226
3.	Zakres odpowiedzialności zawinionej	227
4.	Odpowiedzialność z tytułu <i>custodia</i>	228
§ 79.	Szkoda i zasady odszkodowania	229
1.	Szkoda i obowiązek jej naprawienia	229
2.	Umowne ustalenie wysokości odszkodowania	230
3.	Odszkodowanie sądowe	230
§ 80.	Zwłoka	231
1.	Zwłoka dłużnika	231
2.	Zwłoka wierzyciela	232
§ 81.	Odpowiedzialność za zobowiązania osób <i>alieni iuris</i> oraz za szkody wyrządzone przez zwierzęta	232
1.	<i>Actiones adiecticiae qualitatis</i>	232
2.	Odpowiedzialność noksalna	233
3.	Odpowiedzialność za zwierzęta	233
§ 82.	Umocnienie zobowiązań	234
1.	Sposoby umocnienia (zabezpieczenia) zobowiązań	234
2.	Poręczenie	234
3.	Zadatek	235

§ 83.	Umorzenie zobowiązań	235
1.	Pojęcie umorzenia zobowiązań	235
2.	Sposoby	236
§ 84.	Umorzenie zobowiązań z mocy samego prawa (<i>ipso iure</i>)	236
1.	Wykonanie zobowiązania	236
2.	Formalne zwolnienie z zobowiązania. Akceptylacja	238
3.	Nowacja	239
4.	<i>Confusio</i>	240
5.	<i>Concursus causarum lucrativarum</i>	241
§ 85.	Umorzenie zobowiązań za pomocą ekscpcji (<i>ope exceptionis</i>)	241
1.	<i>Pactum de non petendo</i>	241
2.	Potrącenie (kompensacja)	242
§ 86.	Umowy i kontrakty w ogólności	242
1.	Umowy (<i>pacta</i>) i kontrakty (<i>contractus</i>)	242
2.	Pojęcie i podział kontraktów	243
3.	Rozszerzenie systemu kontraktowego	244
§ 87.	Kontrakty realne	244
1.	Charakterystyka ogólna	244
2.	Kontrakt pożyczki (<i>mutuum</i>)	245
3.	Kontrakt powiernictwa (<i>fiducia</i>)	246
4.	Kontrakt przechowania (<i>depositum</i>)	247
5.	Szczególne rodzaje depozytu	248
6.	Kontrakt użyczenia (<i>commodatum</i>)	249
7.	Kontrakt użyczenia a <i>precarium</i>	250
8.	Kontrakt zastawu ręcznego (<i>pignus</i>)	250
§ 88.	Kontrakty werbalne	251
1.	Stypulacja	251
2.	<i>Dotis dictio</i>	253
3.	<i>Iusiurandum liberti</i>	253
§ 89.	Kontrakty literalne	253
1.	<i>Expensilatio</i>	253
2.	<i>Chirographum</i> i <i>syngrapha</i>	254
§ 90.	Kontrakty konsensualne	254
1.	Charakter prawny	254
2.	Rodzaje	255
§ 91.	Kontrakt kupna-sprzedaży (<i>emptio venditio</i>)	255
1.	Rozwój historyczny	255
2.	Treść	255
3.	Towar i cena	256
4.	Obowiązki sprzedawcy	257
5.	Ewikcja	258
6.	Rękojmia za wady fizyczne rzeczy sprzedanej	258
7.	Obowiązki kupującego	259
8.	<i>Periculum emptoris</i>	260
9.	Umowy dodatkowe	260

§ 92.	Kontrakt najmu (<i>locatio conductio</i>)	261
1.	Charakterystyka kontraktu	261
2.	Rodzaje kontraktu najmu	261
§ 93.	Kontrakt najmu rzeczy (<i>locatio conductio rei</i>)	261
1.	Treść	261
2.	Obowiązki wynajmującego	262
3.	Obowiązki najemcy	262
4.	Podnajem	263
5.	Rozwiązanie kontraktu	263
6.	Najem a sprzedaż rzeczy	264
§ 94.	Kontrakt najmu usług (<i>locatio conductio operarum</i>)	264
1.	Treść	264
2.	Obowiązki stron	264
§ 95.	Kontrakt najmu dzieła (<i>locatio conductio operis</i>)	265
1.	Treść	265
2.	Obowiązki stron	265
3.	Przewóz morski i <i>lex Rhodia de iactu</i>	266
§ 96.	Kontrakt zlecenia (<i>mandatum</i>)	266
1.	Treść kontraktu	266
2.	Specjalne rodzaje kontraktu zlecenia	268
§ 97.	Kontrakt spółki (<i>societas</i>)	268
1.	Treść kontraktu	268
2.	Rozwój historyczny i rodzaje spółki	269
3.	Obowiązki wspólników	270
4.	Spółka a osoba prawna	270
5.	Rozwiązanie kontraktu spółki	271
§ 98.	Kontrakty nienazwane	271
1.	Pojęcie	271
2.	Klasyfikacja	272
3.	Kontrakt estymatoryjny (<i>aestimatum</i>)	273
4.	Zamiana (<i>permutatio</i>)	273
§ 99.	<i>Pacta vestita</i>	273
1.	Pojęcie i podział	273
2.	<i>Pacta adiecta</i>	274
§ 100.	<i>Pacta praetoria</i>	274
1.	<i>Constitutum debiti</i>	274
2.	<i>Recepta</i>	275
§ 101.	<i>Pacta legitima</i>	275
1.	<i>Pactum donationis</i> (darowizna)	275
2.	<i>Compromissum</i> (zapis na sąd polubowny)	277
§ 102.	Zobowiązania <i>quasi ex contractu</i>	277
1.	Pojęcie i rodzaje	277
2.	Prowadzenie cudzych spraw bez zlecenia (<i>negotiorum gestio</i>)	277
3.	Bezpodstawne wzbogacenie	278

§ 103. Zobowiązania z deliktów	280
1. Charakterystyka ogólna	280
2. Rodzaje deliktów	281
§ 104. <i>Furtum</i> (kradzież) i <i>rapina</i> (rabunek)	281
1. <i>Furtum</i>	281
2. <i>Rapina</i>	282
§ 105. <i>Damnum iniuria datum</i>	283
1. <i>Lex Aquilia</i>	283
2. Zakres ochrony	283
§ 106. <i>Iniuria</i>	284
1. Pojęcie	284
2. Zakres deliktu w rozwoju historycznym	284
§ 107. Delikty prawa pretorskiego	285
1. <i>Metus</i>	285
2. <i>Dolus</i>	285
3. <i>Fraus creditorum</i>	286
§ 108. Zobowiązania <i>quasi ex delicto</i>	287
1. Pojęcie i rodzaje	287
2. <i>Effusum vel deiectum</i>	288
3. <i>Positum aut suspensum</i>	288
4. <i>Iudex qui litem suam fecit</i>	288
5. Odpowiedzialność właścicieli statków, gospód i stajen zajezdnych	288
Wybrana literatura	291
Łacińskie sentencje prawnicze	295
Indeks haseł rzeczowych łacińskich i pochodzenia łacińskiego	299

WSTĘP

W 1969 r. ukazał się *Zarys rzymskiego prawa prywatnego* autorstwa profesora Adama Wilińskiego, ówczesnego kierownika Katedry Prawa Rzymskiego na Wydziale Prawa UMCS. Wydany w dwu częściach i z podtytułem *Skrypt dla Studium Zaocznego* służyć miał w założeniu właśnie zaocznym studentom prawa. Rychło okazało się, że wykorzystywany jest z powodzeniem również przez studentów stacjonarnych, stając się podstawową pomocą dydaktyczną do nauczania prawa rzymskiego w Lublinie (por. recenzję W. Rozwadowskiego w *Czasopiśmie Prawno-Historycznym* 1971, t. XXIII, z. 1, s. 201–205). W roku 1973 ukazało się drugie wydanie.

Mimo upływu lat i wzbogacenia rynku o liczne nowe podręczniki prawa rzymskiego skrypt prof. A. Wilińskiego nie wyszedł, jak wykazała praktyka, z obiegu i jako ceniony ze względu na swe walory dydaktyczne podręcznik był nadal wykorzystywany przez studentów. Stało się to w rezultacie przyczyną decyzji o wznowieniu go w nowym opracowaniu.

Wprowadzone zmiany polegają przede wszystkim na pewnym poszerzeniu treści i uzupełnieniach, wynikających z przeznaczenia podręcznika dla wszystkich studentów prawa (nie tylko zaocznych), podejmujących naukę prawa rzymskiego. Zastosowana została również nowa, ujednolicona i rozbudowana systematyka, wykaz wybranej podręcznikowej literatury oraz indeks ważniejszych haseł rzeczowych. Całość dostosowana jest do aktualnych wymagań dydaktycznych.

Objętość podręcznika lokuje go w grupie podręczników średnich. Studentów zainteresowanych dalszym poszerzaniem i pogłębianiem wiedzy w tym zakresie można odeśłać do obecnych na rynku innych, obszerniejszych podręczników prawa rzymskiego (patrz wykaz literatury podręcznikowej i opracowań pomocniczych).

Lublin, wrzesień 1998 r.

Do wydania szóstego

Po poprawionym i uzupełnionym wydaniu drugim (2001), przedrukowanym następnie bez zmian jako wydanie trzecie, ukazały się wydania czwarte (2008) i piąte (2013) – dostosowane do zmian programowych, jakie nastąpiły w konsekwencji wprowadzenia systemu punktowego (ECTS) na wydziałach prawa. W tych wydaniach zostały uwzględnione również inne szczegółowe spostrzeżenia zmierzające do udoskonalenia wykładanych treści.

W obecnym szóstym wydaniu zostały wprowadzone dodatkowe poprawki, zmiany i uzupełnienia wynikające z doświadczeń dydaktycznych zebranych w pracy ze studentami I roku prawa podejmującymi niełatwą naukę prawa rzymskiego. Niektóre poprawki zmierzają do wyraźniejszego wskazania związków prawa rzymskiego ze współczesnym prawem cywilnym, inne uproszczenia i dodatkowe objaśnienia wynikają z konieczności dostosowania się do przeciętnego poziomu wiedzy ogólnej absolwentów szkół średnich. Całość zachowuje nadal charakter i funkcje podręcznika akademickiego, przeznaczonego dla studentów prawa.

Marek Kuryłowicz
Lublin, listopad 2015 r.

STOSOWANE SKRÓTY

C.	–	<i>Codex Justinianus</i> , Kodeks Justyniański
D.	–	Digesta Justyniańskie
G.	–	<i>Gai Institutiones</i> , Instytucje Gaiusa
Inst.	–	<i>Institutiones Iustiniani</i> , Instytucje Justyniańskie
Nov.	–	<i>Novellae</i> , Nowele Justyniańskie
SC (Sc)	–	<i>senatus consultum</i> , uchwała senatu

POJĘCIE, PODZIAŁY I SYSTEMATYKA PRAWA RZYMSKIEGO

§ 1. Pojęcie i znaczenie prawa rzymskiego

1. Prawo rzymskie

Przez prawo rzymskie rozumie się najczęściej prawo wytworzone i obowiązujące w starożytnym państwie rzymskim w czasie jego istnienia. Jest to wówczas tzw. rzymskie prawo antyczne. W tym sensie należy ono historycznie do grupy praw antycznych. Były to m.in. prawa starożytnej Mezopotamii (sumeryjskie, akadyjskie i babilońskie z Kodeksem Hammurabiego), prawa asyryjskie i hetyckie, prawo egipskie i staroizraelskie (hebrajskie) oraz prawa greckie (państw greckich) i hellenistyczne, wyrosłe na obszarach wschodnich pod wpływami kultury greckiej. Odmienność prawa rzymskiego polega na tym, że już w starożytności wyrastało ono wzniośle ponad inne prawa basenu Morza Śródziemnego, a ponadto jego rozwój nie skończył się wraz z upadkiem imperium rzymskiego. Przeżyło ono własne państwo i formację społeczno-ekonomiczną (niewolniczą), znajdując zastosowanie w następnych wiekach na znacznych obszarach Europy i poza nią. Od założenia Rzymu do końca państwa bizantyńskiego prawo rzymskie obowiązywało właściwie przez dwadzieścia dwa stulecia, a po starożytności odżyło w epoce feudalizmu oraz kapitalizmu i zachowało znaczenie aż po dzień dzisiejszy. Istnieje więc nieprzerwana niemal tradycja znajomości i stosowania prawa rzymskiego od antyku do czasów współczesnych.

rymskie prawo
antyczne

W rozwoju historycznym należy wyróżnić – po rzymskim prawie antycznym – pojęcie prawa rzymskiego powszechnego (pospolitego – *ius commune*). Teoretycznie wypracowane na uniwersytetach włoskich w XI–XIV w. przez tzw. szkołę glosatorów (patrz rozdział drugi), zostało z czasem przystosowane przez szkołę komentatorów do potrzeb praktycznych. W ten sposób powstało wspólne, jednolite i powszechne dla danego kraju prawo (*ius commune* we Włoszech, *droit commun* we Francji, *gemeines Recht* w Niemczech), oparte na prawie rzymskim jako całościowym, zwartym i spisany (*ratio scripta*) systemie prawnym. Ponadto *ius commune* obejmowało elementy prawa statuto-

ius commune

wego (statutów miast włoskich) oraz prawa lennego longobardzkiego (*libri feudorum*). Ze względu na swój zasięg miało charakter międzynarodowy.

prawo rzymskie
recypowane

W tej postaci zostało prawo rzymskie recypowane w państwach Europy kontynentalnej i obowiązywało przez cztery wieki (XVI–XIX) jako tzw. prawo rzymskie recypowane. Do rozwoju prawa rzymskiego w tym zakresie przyczyniła się m.in. niemiecka pandektystyka, która wyznacza kolejny zakres prawa rzymskiego. Przez określenie „rzymskie prawo pandektowe” rozumie się prawo rzymskie w postaci zaktualizowanej i zmodernizowanej przez niemiecką naukę prawa w XVIII i XIX w.

prawo pandektowe

Bezpośrednie obowiązywanie prawa rzymskiego (recypowanego) w Europie ustępowało wraz z pojawieniem się kodyfikacji cywilnych XIX w. Głównym twórcą nowych kodeksów (m.in. austriackiego, francuskiego kodeksu Napoleona, niemieckiego kodeksu cywilnego) pozostało prawo rzymskie; znaczny też był wpływ teorii romanistycznych na naukę prawa. Chociaż więc prawo rzymskie straciło w tym okresie walor prawa obowiązującego, to wszystko, co w nim oryginalne i wartościowe, zostało zachowane w nowożytnych systemach prawnych. W ten sposób stało się prawo rzymskie przedmiotem osobnej prawniczej dyscypliny naukowej określanej mianem romanistyki prawniczej. Wykładane jest też na prawniczych studiach, na których zachowuje rangę przedmiotu wykładanego nieprzerwanie od pierwszych rzymskich szkół prawa (przynajmniej od V w.) aż po studia współczesne.

romanistyka
prawnicza

inne znaczenia

Znaczenia pojęcia „prawo rzymskie” obejmują ponadto szczegółowe określenia, które odnoszą się do różnych etapów rozwoju prawa rzymskiego. Tak np. wymieniane jest (antyczne) **prawo rzymskie powszechne (obywatelskie)**, obowiązujące obywateli rzymskich, oraz **rzymskie prawo prowincjonalne**, wydawane osobno dla mieszkańców prowincji i często konkurujące z lokalnymi prawami miejscowej (nierzymskiej) ludności; **prawo rzymsko-bizantyńskie** (obowiązujące w państwie bizantyńskim); **prawo rzymsko-kanoniczne** (prawo rzymskie wykorzystywane przez Kościół rzymskokatolicki dla swoich potrzeb, co wyraziła średniowieczna zasada *Ecclesia vivit lege Romana* – „Kościół żyje prawem rzymskim”) czy **prawo rzymsko-holenderskie** (*Roman-Dutch Law*), recypowane w Holandii i przeniesione do jej afrykańskich kolonii (obecnie głównie w Republice Południowej Afryki).

europejska tradycja
romanistyczna

Powrócić jednak należy do pojęcia prawa rzymskiego jako tradycji romanistycznej, tj. prawa rzymskiego jako historycznej podstawy europejskiej kultury prawnej. Traktowane jest ono w tym ujęciu nie tylko jako fundament prawa prywatnego, lecz także jako element ogólnoludzkiego dorobku kulturowego i cywilizacyjnego, abstrakcyjny symbol uniwersalnej wiedzy prawniczej i związanej z nią wiedzy etycznej. Obok greckiej filozofii i sztuki oraz chrześcijaństwa uważane jest prawo rzymskie za tę dziedzinę kultury antycznej, która wywarła nieprzemijający wpływ na formowanie się duchowego, intelektualnego i kulturalnego oblicza Europy (patrz też § 12.4 i 5).

2. Rzymskie pojęcie prawa i sprawiedliwości

Prawnicy rzymscy nie zajmowali się w zasadzie teoretycznym zagadnieniem, czym są prawo (*ius*) i sprawiedliwość (*iustitia*). W kilku swych wypowiedziach wskazują jedynie pewne elementy tych pojęć. Najbardziej znane i oryginalne określenie pochodzi od Publiusza Juwentiusa Celsusa (prawnika z pierwszej połowy II w.), a zostało przekazane przez innego jurystę – Domitiusa Ulpiana: *nam, ut eleganter Celsus definit, ius est ars boni et aequi* (D.1,1,1 pr.). Według tego określenia prawo (*ius*) jest sztuką (umiejętnością – *ars*) stosowania tego, co dobre i słuszne (*bonum et aequum*). Związki prawa z pojęciami dobra i słuszności podkreślane były również w wypowiedziach innych prawników i pisarzy rzymskich i stanowiły często istotny element uzasadnienia podejmowanych rozstrzygnięć. W ten sposób взгляд na dobro i słuszność stawał się ogólną wskazówką stosowania prawa, realizowanego w konkretnych, kazuistycznych przypadkach i rozwiązaniach prawnych. W konsekwencji *ius* jako *ars boni et aequi* staje się wyrazem żywego, stosowanego praktycznie prawa, opartego na logicznej konstrukcji, realizującej jednocześnie to, co uznane jest społecznie i moralnie za dobre i słuszne. Późniejsza nauka rozbudowała aspekty filozoficzne tych pojęć, ale definicja Celsusa pozostała punktem wyjścia do wszelkich rozważań o istocie prawa.

ars boni et aequi

W przedstawionym pojęciu prawa widoczne są również wartości etyczne: dobro i słuszność. Znajdują one rozwinięcie w dalszych określeniach dotyczących pojęcia prawa i sprawiedliwości u Rzymian. Zasadami prawa (*praecepta iuris*) są zatem według Ulpiana (D.1,1,10,1 = Inst. 1,1,3): *honeste vivere* („uczciwie żyć”), *alterum non laedere* („drugiemu nie wyrządzać szkody”), *suum cuique tribuere* („każdemu przyznać, co mu się należy”). Sprawiedliwość (*iustitia*) zaś to – nadal według przekazu Ulpiana (D.1,1,10 pr.) – *constans et perpetua voluntas ius suum cuique tribuendi* – „stała i niezmienna wola przyznawania każdemu należnego mu uprawnienia”. Wszystkie te określenia łączą się wyraźnie ze sobą: dobro (*bonum*) to przecież także nieszkodzenie innemu (*neminem laedere*), a słuszność (*aequum*) realizuje się również w przyznaniu każdemu tego, co mu się należy. *Iustitia* jest oczywiście pojęciem ogólnym, ale to właśnie ze sprawiedliwości wywodzą Rzymianie pojęcie prawa, a w źródłach prawa rzymskiego nie brakuje przykładów na posługiwanie się przez jurystów kryterium *iustum* (słuszne) – *iniustum* (niesłuszne) przy wypowiedzaniu konkretnej opinii prawnej lub uzasadnianiu określonego rozwiązania prawnego. *Praecepta iuris* są niewątpliwie uniwersalnymi, ponadprawnymi zasadami uczciwego życia, ale dla Rzymian były to przede wszystkim zasady prawa. Ta ścisła łączność pojęcia i zasad prawa z wartościami etycznymi jest u prawników rzymskich szczególnie wyraźna. Nie przypadkiem więc widzi Ulpian (D.1,1,1,1) zadania jurysprudencji w uprawianiu sprawiedliwości i upowszechnianiu dobra i słuszności poprzez stałe oddzielanie w każdym przypadku tego, co słuszne, od niesłusznego, dozwolone od niedozwolonego. Dlatego rozumieją prawnicy rzymscy, że nie wszystko, co nawet prawem dozwolone, jest uczciwe (*Non omne quod licet honestum est* – Paulus D.50,17,144 pr.), oraz

praecepta iuris

iustitia

wartości etyczne

Adam Wiliński (1909–1977) – profesor doktor nauk prawnych; w 1949 r. doktoryzował się na Uniwersytecie Jagiellońskim, w 1951 r. rozpoczął pracę w Lublinie jako kierownik nowo założonej Katedry Prawa Rzymskiego Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej. Autor popularnego skryptu *Zarys rzymskiego prawa prywatnego*, który stał się podstawą opracowania niniejszego podręcznika przez prof. dr. hab. Marka Kuryłowicza.

Marek Kuryłowicz (ur. 1944) – profesor doktor habilitowany nauk prawnych, kierownik Katedry Prawa Rzymskiego UMCS (1977–2014), obecnie profesor i kierownik Katedry Historii Państwa i Prawa w Akademii Leona Koźmińskiego w Warszawie. Jego badania naukowe i publikacje obejmują: problematykę prawa rzymskiego rodzinnego (ze szczególnym uwzględnieniem adopcji) i spadkowego, także na styku prawa i obyczajów oraz prawa pogrzebowego, studia nad rzymskim prawem karnym, historią i współczesnością prawa rzymskiego, jak również historią praw antycznych.

Podręcznik jest owocem doświadczeń autorów wynikających z wieloletniej pracy dydaktycznej ze studentami. Kolejne wydanie zostało zmienione i dostosowane do aktualnych potrzeb czytelników. Wprowadzono m.in. dodatkowe objaśnienia i uzupełnienia oraz uaktualniono wykaz wybranej literatury do nauki prawa rzymskiego.

Publikacja jest przeznaczona przede wszystkim dla studentów podejmujących naukę prawa rzymskiego, a także dla wszystkich osób zainteresowanych wprowadzeniem w antyczną historię prawa prywatnego i rzymskie podstawy europejskiej kultury prawnej.

9788380921788 W06P01

ISBN 978-83-8092-178-8

9 788380 921788

ZAMÓWIENIA:

INFOLINIA 801 04 45 45, FAX 22 535 80 01

ZAMOWIENIA@WOLTERSKLUWER.PL

WWW.PROFINFO.PL

LEX Student
—— Prawa